

Läkartidningens tävling på riksstämman 2001

Läkarporträtt i litteraturen

»Svårt, men roligt!« Läkartidningens tävling blev uppskattad av dem som besökte Läkartidningens monter under riksstämman, det var det intryck vi som stod i montern fick. Tack för att ni brydde era hjärnor och sökte efter minnesfragment! Sammanlagt 583 tävlande lämnade ifyllt tävlingsformulär – hela 44 svarade helt rätt. Vinnarna presenteras i slutet av artikeln.

LARS ERIK BÖTTIGER
professor, Saltsjö-Boo

II Läkartidningens pristävlingar har växlande teman. I Göteborg år 2000 skulle man gissa vad gamla medicinska instrument användes till, nu senast i Stockholm gällde det läkare och litteratur.

Bland läkare finns en större andel författare än i andra yrkesgrupper – det finns många orsaker till detta. Också många diktade läkare förekommer i lit-

teraturen: »... såväl i såpoperan som både i den populära och i den riktiga litteraturen är läkaren ett av de dominerande motiven i vår kultur« (Germaine Brée, litteraturvetare).

Man har också fått klart för sig att litteraturen kan vara läkaren till hjälp för att bättre förstå patienternas (och sina egna!) reaktioner i yrkeslivet och för att lära sig lyssna och förstå – för att utveckla sin förmåga till empati och etiska värderingar. Detta framhålls i baksidestexten på »Å herregud, mitt i semestern«,

den antologi om lidande, sjukdom och vård som Karolinska institutet gav ut häromåret.

Den äldsta boken i tävlingen, »Madame Bovary«, gavs ut 1857, den senaste nästan 150 år senare (»Sista jouren« – 2001). Författargruppen innehåller två Nobelpristagare (Thomas Mann och Albert Camus), en nästan (!) pristagare (Graham Greene), ytterligare två riktigt klassiska författare (Gustave Flaubert och Henrik Ibsen), två deckarförfattare (Dorothy L Sayers och Karin Wahlberg) och tre välkända 1900-talsförfattare (Lars Gyllensten, P C Jersild och Milan Kundera). Tre av författarna är själva läkare.

Vilka var då böckerna med de tio läkarna, och hur skulle man komma fram till rätt lösning? Jag tar här författarna i bokstavsordning och försöker ge några tips.

3

På morgonen den 16 april gick doktor Bernard Rieux från sin mottagning och snubblade då på en död råtta mitt i farstun.

Ty han visste att hans roll under en period, vars slut han inte kunde skönja, inte längre var att bota de sjuka. Hans roll var att ställa diagnoser. Klarlägga, iakttaga, beskriva, föra in i diariet och därefter fälla dödsdomar – det var nu hans uppgift.

Albert Camus: »Pesten« (1947)

»Pesten« är typisk för Camus. I Nobelprismotiveringen talas om hur hans författarskap med skarpsynt allvar belyser mänskliga samvetsproblem – här under en fiktiv pestepidemi. Man har sagt att det i själva verket var kriget i Algeriet som han ville skildra, men för resultatet spelar det ingen roll: vad han tar upp är hur människan reagerar under svåra förhållanden och hur diametralt olika – några reser sig till tysta hjältedåd, andra förfaller till plundring och våld.

Kombinationen av döda råttor och av sjukdom dödsdomar borde föra tanken till pesten. Situationen för läkaren, som heter Bernard Rieux, när han finner att han ingenting kan göra för att bota, går igen ända från pesten på medeltiden och fram till våra dagars aids-epidemi.

6

Han travade runt på landsbygden i regn och snö. Han åt omelett vid böndernas bord, han stack ned sin arm i fuktiga sängar, han åderlät och kände värmen av det utsprutande blodet mot ansiktet, han lyssnade till dödsrosslingar och undersökte bäcken, nedstoppade bland smutsiga lakan.

Hans konversation var lika flat som en gatutrottoar, där hela världens banala tankar passerade förbi.

Han hade nyligen läst om en ny behandling för klumpfot.

Gustave Flaubert: »Madame Bovary« (1857)

Att det här handlar om en landsortsläkare och från äldre tid torde väl stå ganska klart. Bokens egentliga huvudperson är naturligtvis Madame Bovary, hans Emma, men som bakgrund till Emmas erotiska snedsprång och till slut självmord med arsenik spelar doktor Charles genom sin tråkighet en minst lika stor roll i romanen. Nyckelordet i citatet är uppgiften om att han läst om en ny behandling för klumpfot – doktor Bovary ville lyfta sig ur sin enkla tillvaro och bli berömd. Han utförde den mest klumpiga och misslyckade operationen i världslitteraturen och går under på kuppen.

Doktor Eduardo Plarr hade förlorat sin kristna tro.

– Jag har inget samvete, jag är en enkel man.

Den katolske prästen vill hålla mässa när läget för dem blir ohållbart. Men doktorn säger:

– Att hålla mässa är som att ge barn godis innan man dödar dem, och fortsätter:

– Jag har med egna ögon sett lika hemskt saker som Du får höra i biktstolen, men man kan inte blidka mig med godis. Jag har sett barn som föddes utan händer och fötter. Jag skulle ha dödat det, om jag hade varit ensam med det, men föräldrarna vaktade mig noga – de ville hålla den lilla torson vid liv.

Graham Greene: »Honorärkonsuln« (1973)

Handlingen utspelas i Sydamerika. En honorärkonsul och en läkare (doktor Eduardo Plarr) blir av misstag tillfångatagna av gerillasoldater, och Graham Greene får tillfälle att i dialogen mellan en präst och doktor Plarr föra fram den katolska frälsningsläran – prästen vill hålla mässa när situationen blir ohållbar. Men doktor Plarr, som är realist och har förlorat sin kristna tro, säger att det är som att ge barn godsaker innan man dödar dem. Han berättar om hur han sett barn som föddes utan händer och fötter, som han velat döda om han varit ensam om situationen. Han kommer där mycket nära Hjalmar Söderbergs Doktor Glas, som resonerar på samma sätt.

Kanske framför allt det katolska budskapet kunde här leda vägen mot författaren Graham Greene.

Doktor Torsten Mannelin:

– Jag minns med stor tydlighet den första dagen av min medicinarbana. De blivande medicinarna samlades i trappuppgången utanför anatomiska institutionen i gamla Karolinska Institutet vid Hantverkargatan ...

– De blivande läkarna börjar sina studier med att lära sig skelettets byggnad i detalj, varje kant och fåra på varje knota eller ben. ... Det är ett i ordets bokstavliga mening »idiotiskt« arbete ... bara en bråkdel, som behöver stanna kvar i minnet och som verkligen kommer till användning.

Lars Gyllensten: »Juvenilia« (1965)

Lars Gyllensten har inte så många läkarporträtt i sin stora produktion, men det finns läkare med tydliga självbiografiska drag både i »Senilia« (1956) och särskilt i »Juvenilia«. Båda läkarna heter Torsten i förnamn – i »Juvenilia« skildras den i Stockholm praktiserande läkaren Torsten Mannelin, som delade sin tid mellan »stallet« och »ladugården«. »Ladugården« var praktiken, där han arbetade fyra och en halv dag i veckan, »stallet« var hans skrivarlya, där han ostört kunde läsa och skriva med telefonjacket urdraget.

Här finns i citaten utom antydningen om författandet också en direkt hänvisning till att doktor Mannelin studerat vid gamla Karolinska institutet på Hantverkargatan. Dessa båda fakta leder direkt till Lars Gyllensten – och ingen annan!

– Herregud, jag skulle ju vara ett slags doktor, skam till sägandes, och då måste jag väl ta mig an de stackars sjuklingar, som bor under samma tak. ...

– Folk är sjuka nästan allihop, tyvärr.

– Och vilken kur använder ni då ...?

– Min vanliga. Jag ser till, att jag håller livslöggen uppe i honom.

– Å, fan tro't!

Henrik Ibsen: »Vildanden« (1884)

Ibsen tar i flertalet av sina dramer upp människans förhållande till sin livsuppgift, och i »Vildanden« skildras livslöggenens makt. Citaten pekar på att Ibsen anser att folk är sjuka nästan allihop, dvs i detta sammanhang att de förlitar sig på en livslögn. Här finns den berömda slutrepliken, som yttras av doktor Relling: »Å, fan tro't!« – oftast återgiven som »Fan tro't, sa Relling«.

Årets tävling!

Vinn en resa till Venedig för två personer!
"Läkarporträtt i litteraturen"

10 läkare söker sina författare

Fråga 1

Doktor Tomas Marenin
 Jag minns erast och heligt där
 Sitta ängar av rök-medikament.
 De blåsten medelstora sambas
 Omslagshäften älskar mestadels
 Innehållningen i gamla kartonger
 till förmånslagen.

De blåsten blåsten blåsten blåsten
 med en blå och blåsten blåsten
 blåsten blåsten blåsten blåsten
 blåsten blåsten blåsten blåsten

... Det är ett i världens största mening
 "blåsten" blåsten - som en blåsten
 som som blåsten blåsten blåsten

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

Matcha dessa författare!

- Albert Camus
- Gustave Flaubert
- Graham Greene
- Lars Gyllenstein
- Henrik Ibsen
- P C Jersild
- Milan Kundera
- Thomas Mann
- Dorothy L. Sayers
- Karin Walberg

Fråga 8

Kirurgen Tomas
 Nu begrep han vad som gjorde
 människorna lyckliga, att de kunde
 glömma dagens arbete när de gick
 hem. När en operation, förr i världen,
 inte hade gått som han ville var han
 förtvivlad och med lusten till
 kvinnor. Hans yrkes krav »es muss sein»
 var som en vampyr som sög hans blod.

Fråga 9

Kirurgen Tomas
 Nu begrep han vad som gjorde
 människorna lyckliga, att de kunde
 glömma dagens arbete när de gick
 hem. När en operation, förr i världen,
 inte hade gått som han ville var han
 förtvivlad och med lusten till
 kvinnor. Hans yrkes krav »es muss sein»
 var som en vampyr som sög hans blod.

Fråga 7

Varats olidliga lätthet
 Milan Kundera
 Milan Kunderas roman har blivit mycket citerad och diskuterad men ofta utan att man gjort klart att huvudpersonen är läkare och kirurg. Efter en politisk konflikt har han fått avsked från sjukhuset och försörjer sig som fönstertvättare. Han upptäcker då hur mycket lättare det är att leva när man inte tar yrket och dess problem med sig hem på kvällen: »Hans (tidigare) yrkes krav 'es muss sein' var som en vampyr som sög hans blod.»

Fråga 10

En gammal kärlek
 P C Jersild
 Jersilds roman »En gammal kärlek» är engagerat inlägg i eutanasi-debatten – en roman med en läkare som författare och med en läkare, doktor Agneta Sjödin-Åhslund, som huvudperson. När Andres, hennes tidigare vän och älskare, kommer till mottagningen vet hon först inte varför. Det visar sig att han har en elakartad tumör och vill att hon skall hjälpa honom så att det oundgängliga slutet går fort, men hon vägrar: »Det är emot mitt samvete.» Hon närmar sig då Doktor Glas, som 90 år tidigare hade sagt precis på samma sätt – och som citeras på försättsbladet i Jersilds bok.

Fråga 5

En gammal kärlek
 P C Jersild
 Jersilds roman »En gammal kärlek» är engagerat inlägg i eutanasi-debatten – en roman med en läkare som författare och med en läkare, doktor Agneta Sjödin-Åhslund, som huvudperson. När Andres, hennes tidigare vän och älskare, kommer till mottagningen vet hon först inte varför. Det visar sig att han har en elakartad tumör och vill att hon skall hjälpa honom så att det oundgängliga slutet går fort, men hon vägrar: »Det är emot mitt samvete.» Hon närmar sig då Doktor Glas, som 90 år tidigare hade sagt precis på samma sätt – och som citeras på försättsbladet i Jersilds bok.

Fråga 4

En gammal kärlek
 P C Jersild
 Jersilds roman »En gammal kärlek» är engagerat inlägg i eutanasi-debatten – en roman med en läkare som författare och med en läkare, doktor Agneta Sjödin-Åhslund, som huvudperson. När Andres, hennes tidigare vän och älskare, kommer till mottagningen vet hon först inte varför. Det visar sig att han har en elakartad tumör och vill att hon skall hjälpa honom så att det oundgängliga slutet går fort, men hon vägrar: »Det är emot mitt samvete.» Hon närmar sig då Doktor Glas, som 90 år tidigare hade sagt precis på samma sätt – och som citeras på försättsbladet i Jersilds bok.

Fråga 3

En gammal kärlek
 P C Jersild
 Jersilds roman »En gammal kärlek» är engagerat inlägg i eutanasi-debatten – en roman med en läkare som författare och med en läkare, doktor Agneta Sjödin-Åhslund, som huvudperson. När Andres, hennes tidigare vän och älskare, kommer till mottagningen vet hon först inte varför. Det visar sig att han har en elakartad tumör och vill att hon skall hjälpa honom så att det oundgängliga slutet går fort, men hon vägrar: »Det är emot mitt samvete.» Hon närmar sig då Doktor Glas, som 90 år tidigare hade sagt precis på samma sätt – och som citeras på försättsbladet i Jersilds bok.

Fråga 2

En gammal kärlek
 P C Jersild
 Jersilds roman »En gammal kärlek» är engagerat inlägg i eutanasi-debatten – en roman med en läkare som författare och med en läkare, doktor Agneta Sjödin-Åhslund, som huvudperson. När Andres, hennes tidigare vän och älskare, kommer till mottagningen vet hon först inte varför. Det visar sig att han har en elakartad tumör och vill att hon skall hjälpa honom så att det oundgängliga slutet går fort, men hon vägrar: »Det är emot mitt samvete.» Hon närmar sig då Doktor Glas, som 90 år tidigare hade sagt precis på samma sätt – och som citeras på försättsbladet i Jersilds bok.

Så här presenterades Läkartidningens tävling på Svenska Läkaresällskapets riksstämma 2001.

5

Efter lång sjukhustjänstgöring hade doktor Agneta Sjödin-Åhslund funnit en nisch utanför sjukhusens murar, en mottagning för »medicinsk rådgivning».

– Jag vill att du ser till att det oundgängliga slutet går fort!
 – Det är emot mitt samvete.

P C Jersild: »En gammal kärlek» (1995)

Jersilds »En gammal kärlek» är engagerat inlägg i eutanasi-debatten – en roman med en läkare som författare och med en läkare, doktor Agneta Sjödin-Åhslund, som huvudperson. När Andres, hennes tidigare vän och älskare, kommer till mottagningen vet hon först inte varför. Det visar sig att han har en elakartad tumör och vill att hon skall hjälpa honom så att det oundgängliga slutet går fort, men hon vägrar: »Det är emot mitt samvete.» Hon närmar sig då Doktor Glas, som 90 år tidigare hade sagt precis på samma sätt – och som citeras på försättsbladet i Jersilds bok.

8

Kirurgen Tomas:
 – Nu begrep han vad som gjorde människorna lyckliga, att de kunde glömma dagens arbete när de gick hem. När en operation, förr i världen, inte hade gått som han velat var han förtvivlad och kunde inte sova. Han förlorade till och med lusten till kvinnor. Hans yrkes krav »es muss sein» var som en vampyr som sög hans blod.

Milan Kundera: »Varats olidliga lätthet» (1984)

Milan Kunderas roman har blivit mycket citerad och diskuterad men ofta utan att man gjort klart att huvudpersonen är läkare och kirurg. Efter en politisk konflikt har han fått avsked från sjukhuset och försörjer sig som fönstertvättare. Han upptäcker då hur mycket lättare det är att leva när man inte tar yrket och dess problem med sig hem på kvällen: »Hans (tidigare) yrkes krav 'es muss sein' var som en vampyr som sög hans blod.»

7

Hovrådet Behrens:

– Jag kommer just från en ojämn tvekamp med kniv och bensåg – det är rätt allvarligt skall ni veta, revbensresektion. Förr stannade femtio procent på operationsbordet.

– Ja, ja, gentlemen, den förbannade libidon! Rår jag för att ftisis nu en gång för alla är för-enad med en särskild konkupiscens? [av latinet's 'concupere' 'ha stark lust för']

Thomas Mann: »Bergtagen« (1924)

»Bergtagen« bidrog i inte ringa mån till Thomas Manns Nobelpris 1929, även om den huvudsakliga bakgrunden var hans stora roman »Huset Buddenbrook«. I »Bergtagen« kommer huvudpersonen den unge Hans Castorp på besök till en släkting på ett sanatorium – och blir kvar i hela sju år, utan att man någonsin riktigt vet om han verkligen var sjuk eller om överläkaren hovrådet Behrens lockar till sig patienter som fågelfångaren fåglar i Mozarts »Trollflöjten«, vilket antyds i romanen. »Bergtagen« är en stort upplagd skildningsroman, i vilken man får drastiska skildringar av hur hovrådet Behrens – efter tidens sed – behandlar sina patienter. Man får också ta del av den länge förhårskande myten att tuberkulos skulle medföra en särskilt stark sexuell drift.

4

Sir Julian Freke:

– Jag slog honom kraftigt med eldgaffeln, just över den fjärde halskotan. Det krävde en skicklig hand för att exakt beräkna vilken kraft som behövdes för att döda utan att åstadkomma något sår i huden – men min yrkesskicklighet hjälpte mig!

Dorothy L Sayers: »Lord Peters största affär« (1923)

»Lord Peters största affär« var Dorothy Sayers' debutroman. Som bov och mördare har hon en välkänd kirurg och neurolog, en för oss ovanlig kombination. Hon bryter här mot detektivromanens gamla hederskodex: att mördaren inte fick vara berättaren, detektiven eller läkaren – men hon följer då bara i Agatha Christies fotspår. Denna hennes föregångare hade brutit mot alla dessa regler och gjort det flera gånger. Agatha Christie har fem läkare som mördare, Dorothy L Sayers två! – hur det nu kan komma sig?

Säkert är detta en svår fråga – det är mördaren som skriver hur han gått till väga i sin bekännelse. Det intressanta är att Dorothy Sayers fick medicinska råd av en läkare som aldrig arbetat som läkare och därför gav henne en lång rad felaktiga fakta att använda, något som går igen i nästan alla hennes detektivromaner. Jag tror inte att någon läkare skulle vilja påstå att hans eller hennes yrkesskicklighet kunde användas på det sätt som sir Julian beskriver!

10

Faan, duschen var upptagen! Hon hörde hur det strilade och tog ett steg mot träbänken vid sidan om handfatet och släppte ned det rena ombytet. ... Hon greppade handtaget och förde det långsamt nedåt, sakta lät hon dörren glida upp. En vit kvinnokropp i obekvämlig ställning satt tungt lutad mot den blöta väggen. ... Med sin vana kliniska blick såg doktor Veronika Lundborg-Westman att kvinnan var död. Den kvinnliga läkaren hade gått sin sista jour.

Karin Wahlberg: »Sista juren« (2001)

Den här frågan borde väl nästan vara den lättaste – Karin Wahlbergs bok kom ut 2001 och har recenserats i Läkartidningen, hon var själv med på Läkartorget och berättade om sitt författarskap och om sin bok och citerade då just de inledande meningarna som jag valt för tävlingen.

Karin berättade hur författandet har givit henne personligen ett andningshål, ett sätt att tillfälligt stänga ute läkaryrkets hårda krav (jämför Milan Kundera ovan). Hon har också vidgat sin deckares innehåll till att omfatta en skarp kritik av de pressande arbetsförhållandena, både inom sjukhusvärlden och inom polisen. Hon har utlovat en ny bok redan i vår – jag emotser den med spänning och stora förhoppningar.

1:a pris, en resa till Venedig för två personer, får *Anna Janson*, Stockholm.

2:a–6:e pris, en läcker kokbok: »Till bords med Evert Taube – Mat av Jesper Taube«, går till: *Lennart Fürst*, Hudiksvall, *Elisabeth Ekelund*, Sollentuna, *Peeter Vinnal*, Västerås, *Kerstin Ivarsson*, Hägersten, och *Berit Pettersson*, Johanneshov.